
Hakikat Sonrası Toplumsal Gerçekliğin Keyfiliđi Yahut Hakikat Travmasında Yeni Toplumun İnşası

Mehmet Ali AYDEMİR*

Lee Mcintyre, 2019, *Hakikat Sonrası*, Çev. Mehmet Fahrettin Biçiçi, Tellekt Yayınları, 1. Baskı, s. 168, İstanbul- ISBN: 9789750740497

Son yıllarda sosyal bilimlerin ve aktüel bilim alanının yeni ve gürültülü bir şekilde gündeminde yer alan bir kelime *Post-Truth*, Türkçesi ile *hakikat ötesi* yahut *hakikat sonrası* kavramsallaştırılarak tartışılıyor. Neden, hangi boyutlarıyla ve nasıl tartışıldığı, dahası bu tartışmaların ne işe yarayacağı, nereye varacağı ilerleyen zamanlarda ortaya konulacaktır veya başka metinlerde tafsilatlı bir şekilde yer alacaktır elbette ancak bu metinde kısaca değinilecektir. Şimdilik bu değerlendirmenin odak noktası konuya ilişkin kaleme alınmış bir eser üzerinden tartışmayı açmak ve bazı giriş kapıları aralamaktır. Bu sebeple önce tarih zaviyesine yönelmek kaçınılmazdır. Zaman kıstasında ortaya çıkan anlayışı, toplum tasavvurunu ve kültürel alanı adlandırmak için üzerinden yılların geçmesine ve geriye dönük bir çıkarım yapmak yerine günümüz anlayışı gereği artık anı anına isimlendirme yapılabilir. Tarihin dönemlerine isimler vermeyi ve dönemsel anlatımları ilgili kavramın altında tartışma şimdilik ötelenmiş görünüyor. Zira modern düşüncenin kendi aklınca geliştirdiği tarih anlatısına uyan da budur.

---

* Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi., Sosyoloji Bölümü, mali.aydemir@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9237-2383

Yani kendi gerçekliğini tanımlayan ve hatta yeri geldiğinde inşa eden bir tarih yazımı revaçta olan. Her ne kadar geçmiş yazdığını ve anlatıldığını zannetsek de tarihin bugünü ve dahi yarını yazdığı, öyle ki geçmiş de bugünden, bugün ve yarınlar için yazdığı zaten kaydedilmişti. Sosyal bilimlerin bugünü, bugünden bakıp dünü okuması, gelecek için çıkarımlar yapması da nispeten kanıksanmış durumda. Güç merkezünün istikametince “dün” yeniden okunurken aynı zamanda yeniden inşa edilen bir “şimdi” vaka-i adiyeye bile sayılabilir. Nitekim modern devlet aklının ilk aklına gelen kendine biçilmiş bir tarih yazımını desteklemesi de kaçınılmazdır artık. Buraya kadar yazılanlar her ne kadar tarih yazımının metodolojik eleştirisi ve tartışmalarında pek de matah bir başlık olmasa da ve hatta tarih bilimi mensuplarını ‘yine mi aynı terane’ dedirten bir mesabede bıraksa da konuyu anlaşılır kılmak için bu girizgâh kaçınılmazdı.

Tarih hemen her bilim için kılavuz olduğu kadar bugünü nasıl kaydedeceği de merak edilen bir uğraşı hatta artık siyaset alanıdır. Nitekim kendine tarih inşa eden devletlerin, bugüne kayıtsız kalması beklenemez. Bugünü kendi zaviyesinde inşa etme gayreti “olan ile algılanan” arasındaki rabitayı da önemli kılmakta ve hatta odak haline getirmektedir. Nitekim geliştirilen yeni kayıt metotları yaşadığımız zamana ilişkin inceleme nesnelere ve gelecek için dikilen yazıtları da gündeme getirmektedir. Söz gelimi twitter anıt mezarlarının dilini anlayacak ve analiz edecek bir tarihçi gelecekte kıymetli bir hazinenin de sahibi olacaktır kuşkusuz. Yahut Facebook ören yerine kazma kürek girecek bir arkeolog, antropolog ve hatta sanat tarihçisine çok fazla hisse düşecektir. Elde edilen buluntulardan bir felsefecinin nutku tutulabilir, sosyoloğun ise dimağı kuruyabilir, istatistikleri anlamını yitirebilir. Ancak tarihin sonuna ermeden ötesine geçmeye teşne bir anlayışın giderek hâkim bir görüş olduğu ifade edilmelidir. Tarihin, akışından çoktan çıkarılmış “olacak olanların” bilgisini; beğeni, vakıa, savaş, direniş, moda sanat, kültürel işleyiş, seçim, eğitim vb. eksenlerde veri madenciliği marifetiyle tespit etme amacını başarı sayan bir sosyal bilim çabasının kendi iktidar sahanlığını genişletmesinin pek de bir anlamı kalmıyor. Zira kendi araçsal pozisyonunu deruhte etmekten başkaca bir anlamı kalmamış bir çaba ancak küresel siyasetin bir parçası ve hatta payandası sayılmaktan öteye gidemeyecek demektir. Nitekim bilimin temel işlevinin böylesi bir kabul-red alanına sıkışması kendi sözünü sakınmak zorunda kalışının da adeta simgesi olmakta-

dır. Özellikle sosyal bilimlerin kritik konularda söz konusu etkisini küre-endeekli söylemlerden kurtarmak bir yana, ana akıma dâhil olarak yönlendirme becerisi bile gösteremiyor oluşu, sermaye akışının yüksek debisi ile ilgili olduğunun bir ispatı sayılabilir.

Bilimin özgün dili ve tespitlerinin giderek sermaye yahut güç odaklarının gölgesinde kaldığı, kontrolüne girdiği yüksek sesle iddia edilmektedir. Bu iddiaların kritik konularda gündeme gelmesi (İklim Krizi, Diplomasi, Ortadoğu, Demokrasi, Yoksulluk, İslam düşmanlığı, Göç, Halk sağlığı vb.) dünya için ve toplumların kendi kaderi için belirleyici sapmalara sebep olabilmektedir. Bütün bunlar bir yana gündemi işgal eden söylemlerin kaynakçasında bilimden daha fazla popüler iletişim kanallarının yer alması da bir başka garabeti işaret ediyor. Garabet olarak adlandırılmasının bir sebebi bilimin kamusal alana açılması filtresiz ve doğrudan ulaşım kanallarının kullanılmaması veya sosyal medya unsurlarına nazaran daha az değer görmesiyle ilgilidir. Siyasetçilerin danışman kadrosunda yer alarak reel-politik alana doğrudan müdahil olabilen bilim insanları yerini hızlıca sosyal medya danışmanları/uzmanlarına, gerçekliğin hakikat temelli iddiaları da gölgede bırakılmaya zorlanıyor. Bu durum en hafifinden demokratik siyasette popülist söylemleri bir başka değişle politik doğruculuğu beslemektedir. Geniş kitlelerin talep ettiği cümleleri kurmak yahut dillendirilen düşüncelerin kamuoyu desteğini sağlamak üzere özel olarak seçilmesinin hakikatin ilgasını veya politik doğruculuk baskısı altında gerçekliğin keyfilliğini gündeme getirmektedir. Tam da böyle bir halet içerisinde hakikat olgusu entelektüel düşüncenin gündemine yeniden girmiştir. Ancak buradaki hassas nokta tartışmaların felsefi derinlik içinde ezeli bir sorunun cevabını aramak üzere süregeldiği gibi devam etmesinden ziyade bir zincirin güncel halkasını tahkim etmek üzere ortaya çıkmış olmasıdır.

Modernliğin düşünce zincirine son eklenen hakikat tartışmalarının "öte" yahut "sonra" vurgusuyla *post* ön eki alması tesadüf olmasa gerek. Tarihsel okumalarla insanlık tarihine biçilen rolün giderek daha iyiye ve olumluya doğru evrilmesi gerekirken ortaya çıkan hâsla hiç de iyi görünmemektedir. Modernliğin iflası yahut çelişkisi gibi bir zaviyede dillendirilen bu eleştirilerin kendini inşa ettiği ontolojik temelde insanlık akli mihenk taşı sayılmıştır. İnsanlık akli hakikatin keşfini ve hatta yeninden inşasını sağlayacak yegâne unsur olarak ka-

bul edilmiştir. Zamanın behrinde akıl her türlü metafizik unsurdan üstün tutulurken, Tanrıyı işin içinden çıkarmakta hiç tereddüt gösterilmemiş, insan aklı her şeyin üstünde bir güç olarak varsayılmıştır. Zira insan için mutlak rakip belki de Tanrı olarak belirlenmiştir. Dikkatli incelendiğinde modernliğin zaman akışı bu rekabetin yahut dikotominin devam ettiğini de gösteriyor. Şeytanlaştırılan bir orta çağ ve başlangıç sayılan reform ve Rönesans hareketleri, sanayi devrimi, coğrafi keşifler, halk hareketleri vb. modernliğin doğuşu için efsanevi bir başlangıç hikâyesi oluşturmaya yeterliydi. Ancak devamında dönemlere sığdırılan yeni unsurlar da terazinin diğer kefesine kolayca yerleştirildi. *Mistik doğu* yahut *Asya* oryantalist düşünceyi beslerken, *düşman öteki* ulus devlet anlayışını, *otoriter rejimler* demokrasiyi, *yabani dünya* ise medeniyeti, *yeraltı kaynakları* ve *kölelik* zenginleşme ve sanayi devrimini dahası pek çok negatif üzerine bina edilen bir modernlik kendini sürekli canlı tutmayı başardı. Üstelik modernliğin bu kapitalist veçhesine Marks gibi sert eleştiriler ve alternatif cepheler açılrsa da modernlik kendini her seferinde güncel tutmayı başaracak bir tezat yaratabilirdi. *Geleneksel* ve *modern* ayrımı bir görüş açısı olarak işlevsel kılınırken aynı zamanda da içselleştirilmiş oldu. Kabaca gelenek negatif, modernlik ise pozitif kutbu temsil edegelmiştir. Hatta bu tezatlar üzerine kurulan ve derin öteki yaratmaya programlı modernliğin yeni bir stratejisi olarak alegoriler türedi. Kapitalist tasarımın bir veçhesi sayılabilecek bu alegoriler batı dışı toplumların önce modernleştirilmesini sonra kapitalistleştirilmesini hedeflerken ardı sıra yeni yaşam tarzlarını da gündeme getirmekten çekinmedi. Yaşamı küre bazlı total planlamanın bir yolu ve dünyayı küçültmenin bir imkânı olarak küreselleşme söylemleri toplumların kendi geleneğine veya tarihine karşı yabancılaştırmanın bir imkânı olarak da hizmet etmeye başlamıştır. Zira kürenin vatandaşı olmak bir yaşam tarzı olması yanında arzulanır bir durum olarak da lanse edilmiştir. Bu haliyle ancak modernliğin küresel bir ideoloji, yaşam tarzı ve ortak bir değer olması söz konusu olacaktır. Toplumların kendiliklerinin alaşağı edilmesi, geleneğin nostaljik bir öge mesabesinde tutulması, inanç, etnik kimlik, coğrafi zenginlikler, tarihsel bakiye vb. hemen hepsinin ancak nostaljik bir hatıra veya kültürel zenginlik sayılması, dahası tüm bunlara yabancılaşmış bir yeni insan tipinin yaratılması sağlanmalıydı. Bu sebeple popüler/akademik ilgilere sunulan kavramların ortak zemini tam da bu sabiteyi inşa etmek üzere kurulmuştur diyebiliriz. *Sanal* ve

banal dünya, simülasyonlar evreni, kitschleşme ve şeyleşme deneyimleri, yeniden üretim ve kolajlama yeni formuyla asamblaj sanat üretimi, dijital dünya ve akıllı hayat tasarımları, toplum versiyonları ve yeni dalgalar, new age inanç türleri, ülkelerin ve cinsiyetin özgürleşmesi, çevre ve hayvan hakları vb. daha pek çok başlık ve kavram modernliğin içine sığdırıldı. Modernliğin aşamadığı durumlarda postmodernliğin işleme sokulduğu, iktidarın mümkün olmadığı koşullarda işgalin uygulandığı, kökleşmenin istenmediği durumlarda ise yersiz-yurtsuzlaştırma politikalarının güdüldüğü bir yenedünya tasarımında asli gerçekliğin yahut bilgelik sevgisi anlamında hakikat arayışının yeri ne kadar önemli olabilirdi ki?

Hakikat arayışının altında yatan koşulların değişimine paralel kavramın sınırları ve içerik dolgusu da değişmiş ve yeni bağlamlarda tekrar üretilmeye başlanmıştır. Bugün tartışmaların bir kenarından dahil olup hızla merkeze doğru yol alan *hakikat sonrası* kavramı tam da bu ahval içerisinde algılanmalıdır. Nitekim *postmodernliğin* mimari bir arayıştan yola çıkarak hızla zamanın kuşatıcı söylem alanı haline gelmesi gibi *post-truth* da benzer bir etkiyi sağlayabilecek potansiyelindedir. Kasım 2016'da Oxford sözlüğü tarafından yılın en popüler kelimesi olarak seçilen kavram aynı yıl gerçekleştirilen ABD seçimleriyle ve Trump'ın siyasal performansı ile da örtüşünce olağanüstü bir ivmelenme yaşamıştır (Mcintyre, 2019: 1). "Gerçeklerin üstünün örtülmesi, akıl yürütmenin yaslandığı kanıtla dayalı ölçütlerin bertaraf edilmesi ve göz göre göre yalan söylenmesi gibi örnekler hesaba katıldığında pek çok kişiyi dehşet içinde bırakan bir siyasal söylem alanı" (Mcintyre, 2019: 24) karşısında bir o kadar da fanatik taraftarı kendisine çeken bir kamuoyu belirleme düzeyindeki vurgusuyla kavram *keyfilik* ve *trauma* arasında bir rabita göstergesine dönüşüyor. Kavramın işaret ettiği durum herkesin gözü önünde yaşanan olaylara atfedilen doğruluk ve gerçeklik emarelerini hiçe sayan bir güç gösterisine ve taraftarlık anlayışına yaslanmaktadır. Gerçeklik şahit olunan, hakikat ise kavranan değildir artık; söylem düzeyinde yeniden -ve hatta tersine inşa edilen, taraftarlık temelinde koşulsuz desteklenen ve önyargılar etrafında mutlak kabul edilendir. Yeni kamusal gözlem alanları olarak sosyal medya unsurları ve bu arenada boy gösteren kanaat önderleri hakikatin köklerine serptikleri yalan, iftira, göz boyama taktikleriyle dilediğince yol alabilme imkânı kazanmaktadır. Bu durum yeni bir kırılma olarak tarih sahnesinde yerini almış görünmektedir. Nitekim modernliğin yeni bir evreye ulaştığının da bir göstergesi sayılabilir.

Hakikat-Sonrası kavramı sözlükte “nesnel gerçeklerin, kamuoyunun şekillenmesinde, duygulara ve kişisel inançlara hitap edilmesi kadar etkili olmamasıyla ilgili ya da buna delalet eden durumlardır” (Mcintyre, 2019: 26) şeklinde tanımlanmaktadır. *Post* ön ekinin vurgu olarak sonraya veya yeniye dönük değil, *hakikatin değerinin yitimi-ne* (Mcintyre, 2019: 26) işaret etmesi ise kanunun boyutlarını göstermesi anlamında önemlidir. Nitekim postmodernizm tartışmalarında bu boyut neredeyse hiç gündeme gelmemiş, yeni bir modernlik veya modernlik sonrası gibi bir tartışma zemininde kalmıştır. Dolayısıyla hakikat sonrası tartışmalarında kamuoyunun endişelerini belirttiği bir yönelim olmakla birlikte artık gerçekliğin güven telkin etmediği, görülenin asıl olmadığı, duyulanın doğru olmadığı, deneyimlenenin inandırmaktan uzak olduğu gibi travma düzeyinde bir yanılsama vurgusu öne çıkmaktadır. Nitekim insanların gerçekliği bilme konusundaki kaygılarından ziyade güdüleyen “bizzat gerçekliğin varlığının hiçe sayılması”dır (Mcintyre, 2019: 31). Bunu mümkün kılan ise hakikat karşıtlarının sinik tavrı, fütursuzluğu, vurdumduymazlığı, cehaleti, kayıtsızlığı, siyasal salvoları, tiyatral performansları, koro halinde tekrar edilen algı cümleleri kurmaları vb. bir dizi stratejilerdir. Bu noktada hakikatin üzerine bina edildiği tek bir ölçüt çıkar karşımıza o da “halihazırdaki inançları en çok hangi olgunun desteklediğidir” (Mcintyre, 2019: 32). Bu odak ise hakikatin temsil değeri kazanmasının ancak toplumsal gerçekliğin keyfi yorumlara tabi kılınmasını, siyasi bakışın payandası haline gelmesini izah edebilir ancak.

Hakikat tartışmalarının gelip dayandığı nihai nokta bilgi ve bilginin dolaşımı olarak görülebilir. *Bilginin geçerliliği ve aktaranın güvenilirliği*. Bilginin geçerliliği için bilimsel metodları dikkate almak, söyleyenin güvenilirliği için ise sosyal itibar mekanizmalarını işletmek gerekir. Ancak yazar Mcintyre’in vurgusu ve eleştirisi tam da bu hususta karşımıza çıkıyor: *Bilim inkarcılığı*. Bilimsel bilginin şüpheye dayalı olmasına karşın metodolojik kuralcılığın ve ilkelerin işlerliği içinde üretilen bilginin sahilliğini sorgulamak, üstelik bilimsel kimliği olmayan kişilerce kamuoyu önünde yapılması, tartışmaların ideolojinin sınırlarına çekildiğini göstermektedir. Üstelik kritik konularda bilimsel bilgi üretim mekanizmalarının sermaye referansları ya da fon transferleri güven kırıcı bir karşılığa dönüşmektedir.

Kamuoyu nezdinde dolaşımda olan bilgiye atfedilen değer “doğru” bilginin niteliğine ilişkin önyargılardır ve bu durum hakikat tartışmalarında yeni bir boyut ortaya çıkarmaktadır. Yazar bunu *doğruluk sapması* olarak adlandırmaktadır. “Bir inancın yahut önyargının doğru olduğu fikrini savunmaya güdülendiğimizde onu doğrulayacak kanıt arayışına girmek” (Mcintyre, 2019: 58) aklın işleyiş kurallarını kendi lehine manipüle etmek anlamında bir çabaya delalet eder. Akıl, kendi oyununu kurmak ve iddiasını ispat için yeni stratejileri işleme dahil etmeye başlar. Özellikle “varolan inançlarımızı doğrulamak için bilgiyi yorumlayarak bağlamından çıkarma işlemine doğrulama sapması” (Mcintyre, 2019: 59) denmektedir. Bu durum insanlarda bilgi değer ilişkisinin ne kadar güçlü ve yaşamsal bağlarla kurulduğunun da bir kanıtıdır. Sahip olunan bilginin mutlaklığına ve sorgulanamaz oluşuna duyulan inanç, aksine yönelik kanıtları veya olgusal durumları da reddetme tepkisi ile karşılanmaktadır. Yazar bunu *geri tepme etkisi* şeklinde adlandırmaktadır. Hemen herkesin gözü önünde cereyan eden kitlesel bir olayın içinde olmak ve dışında kalmak olaya atfedilen doğruluk bilgisini, doğrulama girişimindeki kanıtları, kanıtlar etrafında argümanlar geliştiren kanaat üreticilerini hakikatin saptırılması hususunda taraftara dönüştürmektedir. Gerçeklik, ona yönelen zihnin/bakışın çıkarları, önyargıları, ideolojik tutumu, arka plan bilgisi, tecrübeleri ve zaviyesi etrafında birbirinden oldukça farklı düzlemlerde açık edilmektedir. Söz gelimi Türkiye bu anlamda birbirinden ilginç örneklikleri barındırmaktadır. Gezi kalkışması yahut 15 Temmuz darbe teşebbüsü gibi iki kitlesel olayın tiyatral performans olarak sunulması, üretilen şiddet, ölüm, vahşet ve vandallığın yok sayılma çabası açık bir hakikat sapması örneğidir. Yaşanan hemen her konuda olayların kamuoyu ile paylaşım kanallarına bakıldığında ortalama iki ana akım görüşün temsil edildiği açıkça görülebilir: *Destekçiler ve karşı çıkanlar*. Teknik olarak her iki görüşün temsilcileri de aynı *tutum* içinde oldukları açıktır. Kendi görüş açısını mutlak kılmak ve karşı tarafın argümanlarını bertaraf etmek. Haber kanallarını seçme, düşüncesini özgürce ifade etme, bilgiye erişim araçlarını belirleme gibi evrensel hakların, hakikat konusunda üretilen bilgi çeşitliliğini sağaltma yahut tevatürleri ayıklama konusunda bir fırsat olarak görülmesi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Zira her fikir onu destekleyen bir kanal veya kaynak üzerinden kamuoyu tarafından alımlanmakta ve ön yargılar keskinleştirilmektedir. Hakikatin yekdiğerini yok saymak bahasına

çarpıtılması olarak özetlenecek bu durumun ancak hakikat olgusuna zarar vereceği açıktır. Travmatik hale gelen hakikatin toplumsal bir haleti ruhiye yaratması ise bir başka esaslı sorun olarak temayüz etmektedir.

Hakikat sonrasının, hakikat olgusunu değersizleştirdiği iddiası üzere kaleme alınan eserde geleneksel medya kaynaklarının karşısında yeni sosyal medya unsurlarının kıyaslanması yapılırken bir çıkarım olarak akılda şu cümle kalmaktadır: “Hakikate ilişkin yürütülen meydan okuma tamamına ermiştir” (Mcintyre, 2019: 89). Bir motto olarak ifade edildiğinde bu cümle küre-toplum nezdinde aynı bilgi kaynaklarından beslenen yeni toplum tasarımının başarıyla kurgulandığı iddiasını imlemektedir. Şimdi gelelim yeni soruları sormaya; felsefe hakikati sorgulamaya devam edecek mi? Tarih neleri doğru kabul ederek kayıt altına alacak? Sosyoloji bir bilim olarak ürettiği hangi tür bilginin geçerliliğini ve nesnellliğini savunabilecek?

Hakikat Sonrası başlığı ile Türkçe yayımlanan eser Tellekt etiketi altında 2019 yılında yayınlandı. Lee Mcintyre tarafından kaleme alınan eser M. Fahrettin Biçici tarafından Türkçe diline kazandırılmıştır. 167 sayfa olarak okurla buluşan kitabın *hakikat* konusunda okurlarına ufuk açıcı bir katkı yaptığı söylenebilir. Konuyu anlamak, belirli bir çerçeve oluşturmak ve derinlemesine soruşturmalar yapmak üzere yeni kaynaklara yönlendirmek için faydalı olacaktır. Ayrıca günümüz dünya ve Türkiye bağlamında gerçekleşen olaylara karşı bir basiret ve feraset uyandıracığı düşünülmektedir.